

Про концептуальні засади реформування системи освіти України

Діденко О. В.

Перехід до ринкових умов господарювання і становлення конкурентного середовища висуває перед людиною досі незнайомі їй вимоги: вона повинна бачити свою життєву перспективу і бути здатною йти до неї шляхом напруження і вдосконалення власних творчих сил, зміцнення волі, становлення цілісного характеру та відстоювання обраних нею цінностей.

Сучасна людина повинна навчитися діяти в умовах свободи, самостійно приймати рішення, домагатися їх здійснення, а відтак і відповідати за себе та свою діяльність. Специфічними завданнями сучасної української освіти є самозвільнення людини від азійського світогляду і відкриття себе культурі європейській – не для того, щоб розчинитись у ній, а для того, щоб творити свою культуру тим шляхом, яким йшла Європа. Сучасному українцеві випадає також відійти від почуття хуторянства і меншовартості та утвердити в собі почуття національної гідності, національної самовпевненості.

Сьогодні світ динамічно розвивається. Використання новітніх технологій, економіка знань стають визначальними характеристиками провідних держав. Рівень освіти у державі визначає її майбутнє на покоління вперед.

Стан освіти України на нинішньому етапі можна охарактеризувати такими тенденціями: зниження якісних показників масової освіти, перш за все середньої та вищої, при збереженні відносно високого рівня профільної освіти в частині навчальних закладів; відрив системи освіти від потреб ринку праці; зниження конкурентоздатності освіти у європейському та світовому освітньому просторі.

В Україні надто повільно розвиваються і застосовуються сучасні технології педагогічних вимірювань, моніторингу освіти, забезпечення якості освіти. Такий стан справ в освіті загрожує економічною стагнацією і подальшим відставанням від провідних країн світу.

Серед основних причин негативних тенденцій в українській освіті слід назвати громіздку систему управління освітою (спричиняє повільний розвиток і запровадження інноваційних технологій і методологій освіти, повільну

модернізацію змісту навчання; громадськість усунена від управління освітою; їй відводиться роль пасивного статиста для підтримки урядових рішень), відсутність справедливих критеріїв оцінки якості освіти; відсутність справедливої конкуренції в системі освіти, незадовільне фінансування освіти і науки, наслідки якого ускладнюються неефективним використанням наявних коштів, обмеження свободи педагогічної і наукової творчості, обмеження права вибору тими, хто навчається.

Ці недоліки спричинені відсутністю чіткої державної політики у сфері освіти і недосконалим правовим регулюванням, зокрема, відсутністю правової визначеності. Такий стан справ вимагає глибинних змін у всій системі освіти.

З огляду на це, метою реформи є створення сучасної конкурентоздатної системи освіти, яка забезпечить всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її задатків і нахилів, розумових і фізичних здібностей, засвоєння особою суспільних цінностей та виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних і готових до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого і культурного потенціалу Українського народу, забезпечення сталого розвитку людини, суспільства, держави, підготовку кваліфікованих фахівців для всіх сфер суспільного життя.

Реформа у системі освіти має вирішити такі основні завдання: забезпечення конституційного права громадян на якісну освіту на всіх рівнях; створення умов для освіти особи упродовж життя; консолідація регіонів України в одному суспільстві на підставі спільних цінностей; забезпечення високої якості освіти на основі об'єктивного моніторингу результатів освітньої діяльності і справедливої конкуренції в системі освіти; створення належного зв'язку між ринком праці та системою професійної (професійно-технічної) та вищої освіти.

Для проведення реформ мають бути застосовані такі основні механізми: підвищення суспільного статусу педагогів і вчених; підвищення ролі громадського управління системою освіти; де бюрократизація системи управління освітою; запровадження незалежного оцінювання результатів

освітньої діяльності, кваліфікації педагогів; забезпечення академічних свобод для педагогічних та науково-педагогічних працівників; розширення автономних прав навчальних закладів; запровадження економічного стимулювання якісної освітньої діяльності; реформа системи державного фінансування освіти; приведення структури освіти у відповідність до міжнародних стандартів класифікації освіти; розробка Національної системи кваліфікацій.

Метою дошкільної освіти має бути виховання, фізичний, інтелектуальний та психоемоційний розвиток дитини. Але дошкільна освіта на повинна виконувати завдання, які входять до освітніх програм початкової освіти.

У першу чергу необхідно забезпечити доступність дошкільної освіти для кожної дитини відповідного віку, безоплатною в частині освітніх послуг (оплата цих послуг має здійснюватися за кошти місцевого або державного бюджету). Доступність можна реалізувати через різноманітність форм дошкільної освіти, державно-громадське партнерство, забезпечення рівності фізичних та юридичних осіб, які надають послуги з дошкільної освіти, незалежно від форм власності.

Дошкільна освіта може здобуватися в державних, комунальних, приватних навчальних закладах, шляхом надання індивідуальних освітніх послуг кваліфікованими педагогами, а також у сім'ї.

Держава має забезпечити надання сім'ям, які мають дітей дошкільного віку, методичної допомоги з питань дошкільного виховання та розвитку дитини (типові освітні програми, методичні поради тощо). Окремі освітні програми мають бути запропоновані дітям з вадами розвитку для їхнього розвитку і адаптації, максимального сприяння їх подальшому навчанню у звичайних навчальних закладах середньої освіти.

Необхідно також реформувати порядок державного фінансування дошкільної освіти. Зокрема, для фінансування дошкільної освіти доцільно використати ваучерну систему (гроші йдуть за дитиною).

Що стосується загальної середньої освіти, то основним завданням держави є забезпечення її доступності та якості відповідно до потреб та здібностей особи.

Відповідальність за здобуття освіти має покладатися також на осіб, які її здобувають, та батьків дітей. Документ про повну загальну середню освіту має видаватися лише за умови підтвердження результатів навчання відповідно до Державного стандарту. Особа повинна мати право підтвердити здобуття повної загальної середньої освіти в будь-який час після завершення навчання.

Доступність освіти можна поліпшити шляхом розширення форм здобуття середньої освіти, в т.ч. шляхом сімейної освіти, та шляхом забезпечення рівноправності навчальних закладів різних форм власності.

Необхідно збільшити тривалість початкової освіти. Разом із забезпеченням початкової освіти в умовах, максимально наближених до місця проживання дитини, це створить більш комфортні умови для здобуття дітьми середньої освіти. У зв'язку з цим можливе збільшення тривалості повної загальної середньої освіти до 12 років.

На думку експертів, необхідно також запровадити профільну освіту у старшій школі з метою якісної підготовки до вищої освіти або надання якісної професійної освіти та забезпечення виходу особи на ринок праці.

Запропоновані зміни потребуватимуть реформи структури навчальних закладів. Слід сформувати мережу навчальних закладів третього рівня і передати її в управління регіонам для забезпечення доступу до них відповідно до потреб та нахилів дітей.

Досягнення нових цілей в освіті можливе за умови активної участі та зацікавленості педагогів. Підвищення соціального статусу педагога має стати провідним завданням держави і суспільства. З цією метою необхідно провести реформу оплати праці педагогічних працівників. Для стимулювання змін в освіті передбачається підвищення посадових окладів педагогічних працівників, запровадження укладання обов'язкового письмового трудового договору (контракту) з усіма педагогічними працівниками за результатами незалежної сертифікації або атестації, введення мотиваційних механізмів зацікавленості педагога в удосконаленні своєї професійної майстерності через введення надбавок за використання прогресивних методик і технологій навчання,

врахування результатів незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів та незалежного, від навчального закладу, оцінювання роботи педагога (атестації), врахування усіх видів роботи, затрат часу на підготовку до навчально-виховних занять та їх кількості у залежності від комплектності навчальних закладів, груп та класів, а також проведення педагогом індивідуальних навчальних занять, результатів щорічного підвищення кваліфікації та сертифікації спеціальних умінь.

Потребує реформування і управління системою середньої освіти. Основним органом управління загальноосвітнім навчальним закладом має стати піклувальна рада, до складу якої не можуть входити працівники і керівники школи. Піклувальна рада повинна бути наділена дуже широким спектром повноважень, аж до звільнення директора закладу освіти, педагогів, встановлення їм оплати праці тощо.

Мають бути суттєво змінені функціональні обов'язки директора загальноосвітньої школи. Він має стати реальним освітнім менеджером, а не виконувати роль «учителя-учителів» чи «наглядача». Термін перебування людини на посаді директора загальноосвітнього навчального закладу має бути обмеженим.

Районні та міські органи управління освіти повинні займатися лише наданням сервісним послуг закладам освіти: методичних, ремонтних, постачальницьких тощо.

Обласні органи управління освітою мають здійснювати контроль за дотриманням державних вимог до надання загальної середньої освіти, визначати шляхи ліквідації виявлених недоліків та контролювати їхнє усунення.

Метою позашкільної освіти є цілеспрямований процес навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості в навчальних закладах різних типів, а також за допомогою інших юридичних та фізичних осіб, які надають послуги з позашкільної освіти.

Основними завданнями позашкільної освіти є задоволення потреб особистості у творчій самореалізації, розвитку інтересів, здібностей та

обдарувань; поглиблення знань, формування та розвиток компетентностей; виявлення, підтримка та розвиток обдарованих і талановитих особистостей; міжнародна і європейська інтеграція системи освіти України; підвищення іміджу держави; формування системи ціннісних орієнтацій; громадянська освіта; забезпечення професійного самовизначення, підготовка до активної професійної та громадської життєдіяльності; організація вільного часу, забезпечення змістовного дозвілля; профілактика бездоглядності та безпритульності, а також правопорушень.

Позашкільна освіта може здобуватися в позашкільних навчальних закладах (різних типів і підпорядкування) або в інших навчальних закладах у вільний час в різних організаційних формах. Послуги з позашкільної освіти можуть надаватися також іншими юридичними та фізичними особами, які мають відповідну ліцензію.

Позашкільна освіта в позашкільних навчальних закладах може надаватися особистості протягом життя у вигляді освітніх послуг. Позашкільна освіта може фінансуватися з Державного чи місцевих бюджетів, за кошти отримувача послуг або інших джерел, не заборонених законодавством.

На думку експертів у галузі освіти, фінансування позашкільної освіти з Державного чи місцевих бюджетів може допускатися за акредитованими освітніми програмами. За результатами навчання за акредитованими освітніми програмами навчальні заклади потрібно видавати документ, форма і зміст якого визначаються навчальним закладом.

Позашкільна освіта може реалізуватися за різними напрямками у різноманітних формах (гуртки, творчі об'єднання, клуби, студії, курси, народні школи тощо). Результати позашкільної освіти можуть враховуватися як результати навчання в системі середньої або професійної (професійно-технічної) освіти.

Окремо варто сказати про професійну освіту. Перш за все слід перейти до розширеного поняття «професійна освіта», яке вживається в розумінні «професійна освіта на базі середньої» (без вищої). Професійно-технічна освіта,

передбачена ст. 53 Конституції України, розглядається як частковий випадок професійної освіти.

З огляду на стан ринку праці в Україні професійна освіта має стати одним з пріоритетних напрямів розвитку освіти і ключовим елементом соціального захисту молоді. Позитивний імпульс цьому може дати перенесення освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» з вищої до професійної освіти, що передбачено новим Законом «Про вищу освіту». Потрібно з урахуванням нахилів школярів передбачати можливість здобуття повної загальної середньої освіти з одночасним здобуттям професії. Для цього слід реформувати структуру повної загальної середньої освіти і змінити підходи до державного фінансування вищої та професійної освіти з урахуванням потреб ринку праці.

Нагальною є потреба забезпечення відповідності змісту і якості професійної освіти потребам суспільства та ринку праці. Для вирішення проблеми слід передбачити різноманітність форм здобуття професійної освіти (в навчальних закладах різних форм власності, на робочому місці під керівництвом наставника тощо), в т.ч. запровадити дуальну освіту; надати ширші автономні права навчальним закладам та фізичним особам, які надають відповідні освітні послуги, в питаннях розробки освітніх програм та визначенні змісту освіти.

Освітні програми професійної освіти мають відповідати вимогам професійних стандартів, що розробляються об'єднаннями роботодавців або професійними об'єднаннями. В окремих випадках (наприклад, регульовані професії) може ставитись вимога відповідності державним стандартам професійної освіти.

Слід передбачити створення незалежних кваліфікаційних центрів для визнання професійних кваліфікацій.

Виконання поставлених вище завдань потребує докорінного реформування порядку фінансування професійної освіти. Пропонується запровадити одну із форм ваучерної систему фінансування професійної освіти.

Першочерговим завданням є збереження і розвиток мережі існуючих навчальних закладів, які надають професійно-технічну освіту або кваліфікацію молодшого спеціаліста.

У сфері вищої освіти першочерговим завданням є здійснення реформ, передбачених новим Законом «Про вищу освіту». Із запровадження 12-річної профільної середньої освіти скоротити тривалість навчання за бакалаврськими програмами за рахунок скорочення загальноосвітнього компонента.

Необхідно здійснити реформу державного фінансування вищої освіти. На першому етапі запровадити новий порядок розподілу державного замовлення, передбаченого новим Законом. На другому етапі запровадити сучасну модель, відмовившись від форми державного замовлення. Забезпечити здорову конкуренцію між вищими навчальними закладами і на цій основі підвищити конкурентоздатність системи вищої освіти у Європі і світі. За рахунок інтеграції університетів і академічних наукових установ збільшити обсяги наукових досліджень в університетах і підвищити якість таких досліджень.

Окремо потрібно сказати про забезпечення права особи на якісну освіту через створення *системи зовнішнього забезпечення якості освіти*, що складатиметься з національного органу і незалежних (недержавних) агенцій із забезпечення якості освіти, залучених міжнародних організацій з оцінювання якості освіти. Зокрема, реалізувати систему забезпечення якості вищої освіти передбачену новим Законом України «Про вищу освіту».

Для прийняття рішення щодо *фінансування* навчальних закладів, установ, організацій, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, родин, що надають освітні послуги доцільно використовувати, *результати незалежного оцінювання якості освіти*.

Необхідно також запровадити прозорі та прості процедури *ліцензування* навчальних закладів, установ, організацій, фізичних осіб (суб'єктів підприємницької діяльності, батьків), що надає право на здійснення освітньої діяльності на основі відповідних стандартів, та *акредитації* освітніх програм на основі відповідних освітніх стандартів, що надає право на отримання державних

документів про освіту. Важливо забезпечити прозорість діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ, організацій, фізичних осіб (суб'єктів підприємницької діяльності, батьків) тощо, що діють у сфері освіти (*відкрита звітність, прозорість прийняття рішень тощо*).

Для забезпечення якості освіти необхідно також запровадити зовнішнє незалежне оцінювання на етапі завершення базової та повної загальної середньої освіти для всіх учнів, котрі здобували освіту, незалежно від форми її здобуття. Отримання загальної середньої освіти наступного рівня буде можливе лише за умови успішного проходження ЗНО за результатами навчання на попередньому рівні. Результати ЗНО мають бути покладені в основу оцінки роботи вчителя та закладу освіти, визначення засобів морального та матеріального стимулювання діяльності педагогічних працівників, впливати на розмір їхньої заробітної плати.

Задля *працевлаштування* випускників системи освіти необхідно забезпечити зв'язок ринку праці та освіти через створення Національної системи кваліфікацій, що складатиметься з уповноважених організацій з оцінювання та визнання/підтвердження кваліфікацій, інформаційного забезпечення системи освіти.

Для упорядкування освітніх програм і відповідних кваліфікацій за рівнями освіти та галузями знань необхідно розробити та запровадити *класифікатор освіти* – Національну стандартну класифікацію освіти відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти ЮНЕСКО (як частини міжнародної системи економічних і соціальних класифікації ООН, складовою якої є Міжнародна стандартна класифікація професій, з якою узгоджується Класифікатор професій України). Крім того необхідно запровадити Національну рамку кваліфікацій (узгоджену з Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя), що визначає загальні вимоги до *кваліфікацій в освіті* та *кваліфікацій ринку праці*, пов'язує освітні та професійні (у т.ч. міжнародні) стандарти. Важливо також створити *кваліфікаційні центри* як уповноважені організації для оцінювання освітньої/професійної кваліфікації осіб, офіційного

засвідчення/визнання/підтвердження набутої особою кваліфікації та надання відповідного документа про освіту (свідоцтво, атестат, диплом, посвідчення, сертифікат) та/або документа про професійну кваліфікацію.

Невід'ємним компонентом системи забезпечення якості освіти має стати Державний електронний реєстр документів про освіту, що містить інформацію про документи про освіту та здобуття професійних кваліфікацій.

Таким чином, одним з головних завдань реформування освіти є формування конкурентоздатності української молоді у європейському просторі. Освіта і наука є тим фундаментом, з якого вибудовується соціально-економічний, культурний розвиток держави. Сьогодні, як ніколи, потрібно починати розбудову освіти, яка прийтиме утвердженню нашої держави у світі, забезпечить економічну стабільність, добробут і суспільний мир для всього народу та кожної людини. Достатній рівень академічної культури в українському суспільстві, освітні реформи допоможуть Україні інтегруватись в європейський простір. Використовуючи досвід європейських держав у сфері розвитку освіти, Україна зможе закласти нові щаблі якості освіти в Україні.